

УДК 81-13: 81'371: '373.21::39

НАУКОВО-ПІЗНАВАЛЬНИЙ ЗМІСТ МЕТОДУ ТОПОНІМІЧНОГО КОНТЕКСТУВАННЯ

Володимир Пащенко

*Національний університет біоресурсів і природокористування України,
кафедра земельного кадастру,
вул. Доброхотова 3/102, Київ, Україна, 03142
тел. (044) 424 62 11, e-mail: cad@i.com.ua*

Досліджено сутність опрацьованого професором К. Тищенком методу топонімічного контекстування, зокрема його дослідну роль, алгоритмічний зміст, наукові дослідні складові, метатеоретичне забезпечення і результативність цього методу.

Ключові слова: метод топонімічного контекстування, топоніміка, етноісторія.

Предметні й авторські спектри досліджень топонімії та місце в них доробку професора К. Тищенка. Предметні спектри знань у топонімічних дослідженнях звичайно сполучають кілька груп вихідних конкретно-наукових складових. Це мовознавчі, етнологічні, історичні, географічні, природокористувальні дослідні складові знання. Науковці вживають їх по-різному, в міру індивідуальної обізнаності й можливостей.

Міждисциплінарна взаємодія знань кількох дослідних напрямів, поєднаних конкретною метою дослідника і завданнями вивчення топонімії, зумовлює саме ту наукову інтегративність і той синтез знань, які дають найповніше уявлення про ймовірний первісний сенс топоніма (при тому, що можливості достеменної перевірки його немає).

Труднощі й небезпеки неточностей у полікомпонентних студіях топонімії неминучі. Вони зумовлені тим, що, крім фахової реалізації профільних складових, своїх у кожного автора (етномовних, історичних чи регіонально-географічних), дослідник різною мірою спирається й на інші складові, непрофільні для нього. Зрозуміло, що він оперує ними не так упевнено, як фаховими. Майстерність може прийти з набуттям досвіду.

Різні за змістом і взаємодоповняльні авторські спектри досліджень топонімії України властиві для плідного доробку вчених різних поколінь, а тепер уже й епох. Це А. Білецький, М. Янко, О. Купчинський, А. Непокупний, О. Стрижак, К. Тищенко, І. Аметов, В. Бушаков та інші.

Діапазон різноаспектних наукових знань професора К. Тищенка уможливив у його працях піднесення досліджень топонімів до рівня системних студій їхнього контексту, паралельно з формуванням яких виник і відповідний дослідний метод. Перші успішні спроби породили амбітну ідею застосувати його до фронтальних студій топонімії України і прилеглих земель.

За науковим змістом студії топонімічних контекстів професора К. Тищенка являють собою теоретичний синтез різних аспектів об'єкта – мовознавчих, етноісторичних, природничо-географічних і природокористувальних. Ці взаємно співвіднесені й супокладені знання здобуті з аналізу, зіставлення, класифікації та реконструкції фактів. Особливістю їх є залучення до розгляду об'єкта якнайширших супутніх (причетних до нього) матеріалів.

Орієнтація на широкий спектр супутніх матеріалів об'єкта нагадує цим дослідний підхід сучасної історії, відомий під назвою the deep history. З досвіду класиків топоніміки на Заході (А. Доза, К. Краге, Е. Айхлер, Б. Бахрах, А. Леве, А. Вейнен, Л. Кіш) професор К. Тищенко виніс переконання, що також і ойконіми України можуть містити у собі напівстерті, але реальні, конкретні історичні відомості, а тому є перспективним, хоч і складним, об'єктом вивчення. Дослідника зацікавили передусім найдавніші історичні пласти місцевих назв. Він пояснював це так: “16 найдавніших – а тому й найскладніших для вивчення – пластів топонімів і апелятивів українського словника відносяться до періоду, ранішого від X століття. Очевидно, що саме для цього часу – за браком письмових пам'яток – набуває першорядного значення мовна пам'ять народу як джерело фактів про тодішні етнічні контакти” [27, с. 11].

Ці настанови співзвучні й висновкам сучасних джерелознавців про історичну топонімію: “Історична топонімія може стати вельми цінним джерелом особливо при вивченні найдавнішого періоду міжетнічних контактів. Джерело це ...перспективне, бо практично не вивчене ...через те, що повною мірою таке вивчення посилене лише для лінгвіста” [6, с. 300].

Дослідна роль, алгоритмічний зміст і результативність методу топонімічного контекстування. Не кожний науково-пізнавальний напрям і навіть не кожна галузь науки має власний, специфічний метод дослідження. Конструктивна географія, наприклад, такого методу не має, а користується підходами, запозиченими переважно з ресурсознавства і міждисциплінарних екологічних студій. Винайдення й результативне опрацювання нового методу наукових досліджень – це непересічна наукова подія, не стільки “завдання”, скільки вдала пізнавальна відповідь на усвідомлений по-новому ступінь складності досліджуваного матеріалу. Тому й таланить тут далеко не всім дослідникам.

На виході застосування методу К. Тищенка створена і далі якісно й кількісно зростає вражаюча серія різнобічних та оригінальних за змістом одноосібних монографій (див. фото) і численних публікацій у журналах “Дивослово”, “Східний світ”, “Мовознавство”, “Всесвіт”, “Київський географічний щорічник”, “Народна творчість та етнографія”, “Пам’ятки України”, “Мандрівець”, “Український тиждень”, які збагатили відразу кілька наук і напрямів дослідження: топоніміку, мовознавство, праісторичні та середньовічні розділи україністики, цілі галузі історії мов і етносів. Сутність методу К. Тищенка полягає у *трактуванні топонімічних ландшафтів як різновидів тексту* з не до кінця відомим змістом, тобто в застосуванні до топонімії дослідного інструментарію синтактики й системного підходу з елементами теорії криптографії. Так вдається матеріалізувати інакше невловимі мовно-семантичні зв’язки між сусідніми назвами. Щоразу знаходячи мотивований “ключ” до поєднання окремих пар топонімів, професор К. Тищенко перший спромігся “читати” топонімічні ландшафти на карті України, – так, як географ читає карту, складаючи з окремих позначок бачення цілого (для повноти порівняння карта мала б бути добре потерта).

Процедура топонімічного контекстування відкрита й циклічна. На вихідному етапі циклу певні топоніми, відібрані з історичних або лінгвістичних міркувань, стають вихідними об’єктами дослідження – це “*топоніми-теми*”. Серед сусідніх до них на карті топонімів можуть виявитися їхні потенційні “*топоніми-реми*” – на розпізнання цих рем і спрямований науковий пошук.

У лінгвістичній синтактиці тема-рематичне протиставлення відповідає поділу змісту висловлення на “відоме” й “нове” (Шарль Баллі). Їх поєднує предикативний зв’язок. Але це лише один із типів синтактичних зв’язків, повний спектр яких охоплює *коніруентність* (членів синтагми), лише потім – *предикативність* (між головними членами речення), далі – *конективність* (між реченнями в абзаці) і *когерентність* (між абзацами в уривку тексту).

За аналогією до цих відношень з практики застосування контекстуального методу в топоніміці виникла потреба розрізняти декілька видів сусідства топонімів – пряме (найближче), районне, обласне, регіональне тощо з різною пояснювальною здатністю і різним ступенем доказовості щодо топоніма-теми. Найдоказовішим

вважають пряме сусідство топонімів. Якщо два топоніми схожі за якимось критерієм і при цьому ще й просторово близькі, то останню обставину часто розглядають як додатковий доказ їхньої пов'язаності в часі (так є не раз у працях О. Стрижака [14, с. 46–47, с. 84], О. Трубочова [39, с. 220, 274], В. Топорова [38, с. 227], Б. Бахраха [3, с. 75, 76], Ж.-П. Левé (Levet), А. Непокупного, Л. Масенко). У “Словнику гідронімів України” [13] переважна більшість зібраних там назв водойм документована вказівками на сусідні географічні об'єкти (гори, урочища, полонини), що на інтуїтивному рівні здавна вважали істотним для майбутньої реконструкції історичних зв'язків кожного топоніма.

За аналогією до уривку тексту, який виступає граничною дидактичною одиницею лінгвопедагогіки, в кожному циклі топонімичного контекстування у полі зору дослідника послідовно опиняються “уривки” топонімичного ландшафту країни у форматі *адміністративного району*. Їхній розгляд спочатку має єдину мету: помітити серед топонімів-кандидатів назву або назви з ознаками синхронності до топоніма-теми. Саме тут і виникає потреба у максимальному залученні всього доступного дослідникові арсеналу наукових знань. Заради цього, за виразом англійського письменника Г. Джексона-Брауна, “треба вчитися слухати – бо нагода часом стукає зовсім тихо”.

Розпізнану у межах топонімії району групу гіпотетичних топонімів-рем дослідник фіксує письмово у лінійному записі тематично пов'язаного “фракталу топонімів”, вичленуваного з районного топонімичного ландшафту. Особливістю топонімії слов'янських земель є її серійна структура, зумовлена незліченними переселеннями й дозаселеннями [5, с. 134]. Тому на певній відстані від описаного фракталу звичайно існує інший однокореневий топонім, районний фрактал якого в чомусь збігається, а в чомусь відмінний від першого.

Змістом другого етапу дослідження є аналіз цих збігів і відмінностей, адже вони можуть висвітлити історичні обставини появи й поширення даної топооснови. До початку третього етапу дослідник має накопичені умови для синтезу отриманих даних та їхньої інтерпретації. Спробуймо розглянути весь цикл детальніше у вигляді формалізованого алгоритму з прикладами.

Складові алгоритму методу топонімичного контекстування постають як послідовність таких дослідницьких дій.

1. Вихідне окреслення однієї або кількох *топонімів-тем* як необхідна передумова для розгортання поточного циклу наукового пошуку.

Наприклад, укр. ▲ *ВЛАЦинці* Тр Ланівці, чес. ▲ *VLAHovice* або хорв. ▲ *VLAŠići*.

2. Пошук можливих локальних *конгруентних* топонімів, який полягає у вивченні топонімичного матеріалу у найближчому оточенні географічного об'єкта, позначеного топонімом-темою (пряме сусідство назв, позначуване знаком кон'юнкції “^” – це аналог *конгруентного* зв'язку в синтагмі).

Наприклад, ▲ *ВЛАЦинці* Тр Ланівці: ^БІЛка 2; ▲ *ВОЛОХівське* Хк ВО-ВЧанськ: ^БІЛий Колодязь. З численних топонімичних контекстів, проаналізованих за інших обставин, зроблено висновок, що частина назв від основи БІЛ-

може бути пізнішим пристосуванням від топонімів ширшої топонімічної моделі (*Білаї/ Балаї/ Баглаї/ Буглаї*), а вона продовжує ту саму лексему *rahlawī*, що й *волхви*. У нашому прикладі це пояснює повторене пряме сусідство назв від топооснов Волох- і Біл-.

3. *Окремі* локально-синхронічні знахідки-ідентифікації (діагностування), зроблені з мовно-історичних припущень щодо можливої етномовної належності звукової оболонки місцевих назв-кандидатів на роль *топонімічних рем* (як правило, в межах адміністративного району) і поєднання їх у гіпотетичні топонімічні висловлення *предикативним* зв'язком (символ “:.”); на цьому етапі топонімічні висловлення стають *оперативними* одиницями, а множина топонімів у межах адміністративного району – *граничною* одиницею контекстування.

Наприклад, ▲ *ВЛАЩинці* Тр Ланівці: ^**БІЛ**ка 2; ОРИШківці, БІЛозірка, **БОРСУКИ**, КОРОСТова, **БОРЩ**івка, **КРАС**нолука; ▲ *ВОЛОХівське* Хк ВОВ-Чанськ: ^**БІЛ**ий Колодязь; **САЛТ**ів, ВОЛОХівка, **БІЛА**ївка, *Кругле*, БАКШейівка, **БОРСУК**ове 2, КИРНОСове, **КРАС**ний Яр, СЕРДОБине; ▲ *ВОЛОШки* Вл КОВЕЛЬ Kabul?: **БІЛА**Шів, _КОЛОДниця, **СОЛОТ**вин, *Кругель*; ▲ *ВЛАШанівка* Хм Ізяслав: ^САХНівці; УЛЯНівка 2, ЩУРІВці 2, ГУТиська 2, *Чепці*, **Закружці**, **БІЛ**ьчин, **БІЛ**огородка, РОКИТне, **БІЛ**оТИН; ▲ *УЛАШКівці* Тр Чортків: ^СОСУЛівка; **БІЛ**обожниця, СЕМАКівці *суммах*-?

При формуванні кортежів записані гіпотези значень окремих назв Kabul?, *суммах*-? 'союзник'.

4. Виявлення районних і обласних етномовних *гнізд* топонімів від різних основ, імовірно синхронних за своїм історичним формуванням; поєднання їх у гіпотетичні топонімічні “надфразові єдності” з відношенням *конективності* між окремими топонімічними висловленнями.

У нашому прикладі це схожі назви з різних районів: теми від основи ВОЛОХ- і реми-супутники від основи БІЛ-, далі – БОРСУКИ, -ове; КРУГле, КРУГель, ЗАКРУЖці; КРАСНОлука, -ий Яр; САЛТів, СОЛОТвин. За роки студій практично кожна з повторюваних рем була розглянута і як тема районних фракталів. Про їхні можливі прототипи саме з того ширшого досвіду дотепер висловлені такі припущення: парф. *pars-k- 'перс'; м. Хорог; *كۆكۈنچا* 'чорний'; готс. *slauhts* 'бій, битва'.

5. Поняття топонімічних синтагм передбачає й топонімічні парадигми. Аналогією до дихотомії “мовлення ~ мова” є протиставлення топонімічних ландшафтів і *ресстру топонімічних основ* – спільних кореневих частин топонімів. Кожна топооснова і виражене нею поняття явно існували у свідомості певної давньої групи людей і поширювалися в історичних місцях її життєдіяльності (водночас це підважує тезу про ефективність аналізу ойконімів за топоформантами); список топооснов формується в ході самого контекстування.

За наведеними реальними назвами ВЛАЩинці, ВОЛОХівка, ВОЛОХівське, ВОЛОШки, ВЛАШанівка, УЛАШківці – стоїть єдина спільна топооснова *в'ляах*-, з алофонами х-/ш-/щ-. У топонімічних ландшафтах на карті (аналог текстів мовлення як реалізації мови) наведені назви не стоять поруч, – натомість у свідомості теперішні українці сприймають їх віртуально як

парадигму однокореневих назв від напівзабутої основи Ъвльаѣ- (типовий фрагмент лексичного реєстру мови як коду).

6. **Вдосконалення** історичних реконструкцій назв з урахуванням геопросторових, історичних і господарських обставин їх формування, що передбачає:

а) гіпотетичні **реконструкції** первинних звучань і значень топонімів, вивільнених з-під нашарувань адаптації у пізніших мовних середовищах;

б) “включення вцілілих ділянок форми [ідентифікованих етномовних топонімів] до нових і **щораз перспективніших контекстів**” [26, с. 38];

в) паралельну **апроксимацію гіпотез** (поетапне їх уточнення);

г) оперування гіпотезами “**різної глибини й імовірності**”, без об’єктивної можливості їх верифікації та огляд їхніх **наслідків** [26, с. 38].

7. **Міжрегіональні** та міждержавні історико-топонімічні реконструкції мовних зв’язків синхронних назв за аналогією до **когерентних** зв’язків синтактики (між абзацами у ширшому уривку тексту); сюди ж слід віднести й висновки **синхоричного** змісту: про уточнену багатшарову стратиграфію топонімів щодо праісторії та історії етносів, регіонів і держав.

До наведених прикладів топонімів від основи укр. Ъвльаѣ- К. М. Тищенко показав існування аналогічних назв у Польщі (Włochy, Włochów), Словаччині (Vlachu, Vlachovo), Чехії (Vlachové, Vlachovo), Хорватії (Vlašić, Vlašići, Vlaškovec), Білорусі (Валошева), Росії (Волхово, Волошово), – що вказує на праслов’янський час їх поширення. Станом на 2012 р. встановлено, що ця топооснова найзвичайніша у районних контекстах з топонімами парфянського кола (пор. перс. pahlawi ‘парфянський, середньоперський’ і слов. **волхви**). Побіжно зауважимо, що застосування методу уможливило висновки не про окремі назви, а про топонімічні основи-інваріанти, спільні для групи назв.

8. Зміни й **виправлення** знань і традиційних поглядів етноісторичного змісту (feed-back), – у тому числі і власних **давніших висновків** дослідника, зроблених на вужчій фактологічній базі.

У раніших публікаціях К. Тищенко поділяв дотепер прийнятну етимологію слова *волох* від етноніма кельтського племені *вольків* (Volcae) і дослідив десятки районних контекстів назв від цієї основи в пошуках підтвердженнь такого висновку. Однак, встановивши тотожність слова *волхви* Нового Завіту і слова pahlawi ‘парфяни’ [30], К. Тищенко тим самим показав невідповідність традиційної етимології *волохи* < Volcae. Ці висновки зміцнені у нових працях з топонімії Хорватії.

Цілком можливо, що за всієї правомірності вичленування наведених аналітичних фаз алгоритму, в реальному дослідному процесі вони так чітко не розмежовані й за ними стоїть органічно єдиний синкретичний процес. 20 років тому у схожій пізнавальній ситуації (див. далі) психолог О. Бондаренко зазначив, що **органічне бачення предмета** у дисертації К. Тищенка видно, “зокрема і з відмови автора від апріорних визначень, – і з **надання поняттю простору для власного розвитку**” (О. Ф. Бондаренко, рецензія [2], с. 2).

У такий спосіб на виході послідовних й системно вибудуваних, комплексних за змістом досліджень, виконаних на перетині та в синтезному поєднанні наукових знань кількох взаємодоповняльних напрямів, К. М. Тищенко формує цілі пласти реконструкцій-інтерпретацій, нерідко на рівні наукових відкриттів. Ці нові топонімічні знання й пояснення, антрополого-історичні

трактування, мовознавчо-етнолінгвістичні узагальнення – дістають якнайповніші обґрунтування в хронологічному й регіонально-географічному планах.

Міждисциплінарний науково-пізнавальний зміст і конкретно-наукові складові методу топонімічного контекстування. Науково-пізнавальний зміст, отриманий методом топонімічного контекстування, є переважно етноісторично-мовознавчим. Він збагачений міжрегіональними етнологічними узагальненнями, етноісторичними уточненнями, виправленнями, доповнення регіональних і державних нарисів історії народів і мов. Свій пов'язаний з практикою викладання жанр викладу – мовно-історичні нариси – автор документує літописними текстами і добірками ілюстрацій з археології, антропології, культурології, історії архітектури та образотворчих мистецтв.

Наповнення мовознавчих складових результуючого топонімічного змісту забезпечується застосуванням етимологічного аналізу топонімів і семантичного підходу зі встановленням аналогій топонімів (однокореневих споріднених назв) та синхронічних складових мови, відповідних кожному етномовному пласту історії краю. За потребою залучено текстологічні дослідження.

Своєрідною хронологічною вимірною рейкою усіх лексико-топонімічних студій К. М. Тищенко, що надала їм нової якості, стала його **фундаментальна концепція лексико-топонімічної стратиграфії України**, запропонована у 2005 р. (журнал Народна творчість та етнографія, № 4, с. 31–42) і відтоді кілька разів удосконалена (див., наприклад, “Конттури етномовної стратиграфії України і формування українців” – вступ до монографії 2006 р. [25, с. 7–23]).

Концепція сполучила два великі, доти роз'єднані складники – *стратиграфію топонімічну* і *стратиграфію лексико-історичну* (як частину історичної лексикології). Наукове поняття хронологічних пластів іншомовних лексичних запозичень в українському словнику сформувалися ще на початку ХХ ст. У новаторській на свій час тритомній “Енциклопедії українознавства” (ЕУЗ, 1949 р.) зведено значний матеріал про стан вивчення прадавніх шарів запозиченої лексики як частини успадкованої української культури ([8, с. 694–705]. У цьому узагальненні О. Прицака за участю Д. Чижевського виділено 10 головних складників української культури: доіндоєвропейський, індоєвропейський, праслов'янський, “україно-балканський”, іранський, алтайський, античний, германський, візантійський, західноєвропейський [8, с. 694–695].

Після індоєвропейської лексики (*лице, ніс, око, жити, любити, вмирати, бігти, могти, борозна*) в ЕУЗ розглянуто праслов'янський спадок (*жито, пиєниця, мука, млин*), далі наведено деякі іранізми (*хата, топір, курка, сто, собака*), фракізми (*коноплі*), кельтизми (*брага, ліки*), германізми (*тин, бодня, меч, шолом, дружина, хліб, скот, плуг, дошка, верблюд, буква, піст*), давні грецизми (*вапно, вино, вишня*), латинізми (*сокира, цибуля, оцет, тополя, черешня, коляда*), алтаїзми (*боярин, богатир, козарлюга, торг, торгівля, торжество, товар*), арабізми (*кабала, казна, магазин, ясир*, значення слова *батьки*), візантійські грецизми (*церква, хрест, кутя, миска, левада, вохра, макітра*), половецькі тюркізми (*коцій, булава, курган*), монголізми (*курінь, баламут, мерин*), тюркізми козацької доби (*козак, отаман, осавул, шаровари, тютюн, кобза*), полонізми (*раптом, принаймні*) та ін. [8, с. 696–704]. У загальних рисах ця схема зберігає значення і донині, набувши

досконалішого наповнення з виходом у світ 6 томів Етимологічного словника української мови [7].

Але К. Тищенко зацікавила не так сама лексична стратиграфія, як ідея пов'язати її з іншою стратиграфією – топонімічною. Складники її у колективній монографії про гідронімію України окреслено так (1981 р.): “Ми не можемо зараз перерахувати всі відомі тут назви поселень і річок з домонгольської доби, зазначимо лише, що йдеться про велику кількість ойконімів і гідронімів, стратиграфія яких включає до свого складу шари *доскіфського, скіфо-іранського, фракійського, балто-слов'янського, тюркського*, вкраплення *германського, кавказького, фінського* та ін. походження” [5, с. 135].

Чому ж більшості тих прадавніх назв не знає літопис? Це пояснено у тій же колективній монографії на прикладі Лівобережної України: місцева “ономастична, а в тому числі й топонімна... система сформувалася в процесі складного, багатовікового розвитку й взаємодії як місцевих *корінних явищ*, так і виниклих на базі *тривалого дозаселення краю*. Засвідчений історичними пам'ятками період застає на цих землях розгалужену, густішу на захід від Сули мережу [києво]руських (в основному полянсько-сіверянських) поселень, назви яких було зафіксовано лише частково, остільки, *оскільки той чи інший об'єкт* (це ж стосується й річок, боліт та ін.) *був у якийсь спосіб пов'язаний із подіями, про які йшлося у джерелах*” [5, с. 135].

Відома й думка І. Срезневського про те, що масово збережені у нас прадавні місцеві назви “могли утриматися лише постійним знанням позначених ними місцевостей, *відомих постійно близьким до них мешканцям*”. Репресований за дослідження литовського періоду історії України П. Клепатський додає до цього: “У Середній Наддніпрянщині збереглося чимало міст зі старими літописними назвами, отже, спадково збереглося і їхнє населення” [10, с. 449]. Це поготів слушно для вдесятеро численніших назв, давніших від часів літописних, але літописом так і не згаданих: вони дотривали до наших днів у пам'яті нащадків тих, хто ці назви не лише вживав, але спочатку й розумів” [35, с. 161].

Здавалося б, проблема “забутого в хроніках, але наявного в топонімах” історичного змісту має бути менш гострою у країнах Західної Європи – де збережено більше середньовічних документів. Однак конфлікт континуїтету історичних подій і дисконтинуїтету відомостей про них мусив свого часу долати і Б. Бахрах, коли критики закинули йому те, що він залучив до студій аланів у Європі (IV–V ст.) *історично пізніші* документи з топонімічними свідченнями. Б. Бахрах справді визнав, що “між періодом існування аланських поселень під Орлеаном і першою згадкою у джерелах відповідної топонімії існує часовий розрив у 600 років. Такий великий розрив мав би викликати *певні сумніви у прямому зв'язку цієї топонімії* з цими поселеннями... Численні поселення з назвами, так чи інакше пояснюваними аланською присутністю чи впливом, не відігравали (після занепаду Риму. – В. П.) жодної ролі і тому не згадані у джерелах середньовіччя... Неможливо довести, що сучасні назви Alainville і Alaincourt безпосередньо походять від однойменних аланських поселень, однак ...можливо пристати до думки дослідників, які вважають, що збережені топоніми стосуються

саме аланів. Додамо, що досі немає переконливішого іншого пояснення елемента Alan у цих назвах” [3, с. 154–156].

Серед складників середовища, з якого виросла ідея К. М. Тищенка про кореляцію лексичної і топонімічної стратиграфії України, була й талановита праця О. Трубачова з гідронімії України (1968 р.) – з етимологічним словником 290 назв водойм і низкою картосхем шарів гідронімії України: архаїчного слов’янського, тюркського, іранського, іллірійського, фрако-дакійського, балтійського, а також “групи германських вкраплень”. Підсумкова зведена карта має там заголовок “*Етнолінгвістична стратиграфія на південь від Прип’яті й Десни... від скіфської доби до початку II тис. н. е.*” [39, с. 287]. Назвати те, що “на південь від Прип’яті й Десни”, його власною назвою автору не дозволяв його історично зумовлений “пролетарський інтернаціоналізм”, однак ідеологізовані деталі не могли затулити важливості праці для прадавньої історії України.

Опрацювавши фактаж понад 350 публікацій, після класифікації його за часовими пластами К. Тищенко отримав “підсумкову стратиграфічну *блок-схему хронології фактів української топонімії та запозиченої лексики...* Сконцентрований у схемі зміст несе в собі нову наукову якість і відображає висновки дослідної праці кількох поколінь мовознавців” [25, с. 7; 22].

“...Добутий теоретичний синтез має вигляд таблиці, де *суміщено дві генетично незалежні групи мовних фактів* – лексичних і топонімічних. Виявлена кореляція (взаємна відповідність) цих пар мовних пластів різної природи унаочнила існування внутрішньолінгвістичної гарантії вірогідності, реальності добутого матеріалу. Справді, не лише лексикографія констатує наявність в українському словнику... фракійських запозичень, але... й топоніміка знає в Україні групу географічних об’єктів з назвами від фракійських основ. Аналогічно послідовно безвиняткові кореляції існують між ...[іншими] пластами запозичень українського словника й відповідними групами топонімів України – того самого походження, що й словникові запозичення.

...Системна відповідність топонімії і словника виникає тільки внаслідок часової тягlosti конкретного етносу: через масовий характер відповідностей ми не можемо вказати іншої причини їхньої появи й утримання до наших днів на даній території. І тому *виявлені кореляції двох стратиграфій (лексичної і топонімічної) набувають діагностичного значення і мають найпряміше відношення до формування українців як етносу*” [25, с. 10–12].

К. Тищенко запропонував змістовну хронологічну схему з 32 мовних пластів у словнику й топонімії України на відрізок часу в 5 тисяч років: від фінізмів та іранізмів до праслов’янського шару, а далі від ілліризмів і кельтизмів через візантійські грецизми до літуанізмів, полонізмів, росіянізмів і англо-американізмів. Як наслідок, Україна має чи не найдокладнішу схему етномовної стратиграфії, не раз відображену в монографіях 2006–2012 рр. [25, 24, 29, 17, 18]. Їй присвячено окрему розгортку в “Історичному атласі України” – унікальному виданні Ю. Лози, перший том якого вийшов 2010 року [9]. Нове бачення топонімічної стратиграфії України К. Тищенко висвітлив у етимологічному словнику-посібнику 15 тис. топонімів України “Іншомовні топоніми України” [23].

Генетична апробація лексико-топонімічної стратиграфії України. Незалежну апробацію запровадженої К. Тищенком ідеї кореляції лексичної і топонімічної стратиграфії України дала сучасна генетика. Автор концепції пише про це так: “Усю генетичну різноманітність теперішніх народів унікального Європейського півострова Азії визначає різний пропорційний склад одних і тих самих північно-західних Y-гаполгруп (R1b, I, R1a, N, G2, J2, E1b1b, T, Q), які внаслідок епохальних переселень давніх скупчень людей опинилися саме в цьому районі. Тут і під’єднується тема топонімії України і лексичних запозичень. Внаслідок системних студій 2004–2011 рр. виявлено, що кожному етномовному пласту топонімії України відповідає пласт лексичних запозичень з тієї самої мови в українському словнику (тут рис. 1 на наступній сторінці). І ось тепер викладений нижче яскраво сучасний генетичний матеріал, крім своєї прямої наукової вартості, стає незалежним і ефективним засобом апробації цих системних студій з історичної топонімії й лексикології.

Образно кажучи, гіпотеза фінського походження назв річок України *Сож, Яха, Либідь* не самоочевидна (хоча є фін. *susi* 'вовк', *joki* 'річка', літоп. *Либь* 'ліви'). Але ця гіпотеза міцніє, відколи в українському словнику також знайдено низку фінських за походженням запозичень: *кульгати, кволий, цур* (ест. *kulgeda* 'ходити', лівс. *kūol'iiji* 'помираючий' від *kuolla* 'помирати', *hiigi* 'миша' – морд. *šever*). Такі системні відповідності краще протистоять несистемній критиці, – але тепер ще дістають незалежну потужну підтримку від зовсім іншої науки: виявляється, що серед українців кожний 20-й має Y-гаплогрупу N від фінського (лівського, естонського) предка... [У дальшому викладі] показано взаємну відповідність цих *трьох рядів незалежних наукових аргументів*” [17, с. 8].

Метатеоретична складова загальнонаукового забезпечення методу топонімічного контекстування. З методологічного аналізу топонімічних праць К. Тищенка [15–37] можна помітити, що якісно новий рівень їх зумовлений не лише врахуванням кореляції трьох стратиграфій, а ширше – власним метатеоретичним забезпеченням цих досліджень, що відрізняє їх від стількох інших. В ювілейній статті про науковий доробок К. Тищенка виглядає доречним з відстані у 20 років глянути на його докторський захист.

У 1992 р. К. Тищенко захистив докторську дисертацію на тему “Метатеорія мовознавства”, а у 2000 р. опублікував цю видатну наукознавчу і філософську працю. Як відомо, предмет філософії складає рефлексія мислення над граничними основами знань і життя людини [11, т. 3, с. 445]. “Метатеорія мовознавства” є систематизованим компендіумом рефлексій над основами лінгвістичних знань, належно поцінованим рецензентами. Піднесений урочистий стиль офіційних відгуків відтворює той суспільний резонанс, який мала серед сучасників поява цього масштабного дослідження з філософії науки. (Відомо, що, наприклад, для математики аналогічна проблема поки що так і не розв’язана, незважаючи на видатні зусилля Ж. Гілберта і А. Колмогорова.)

Відповідна У-группа	№	Час	Назва мовно-історичного пласту	ПРИКЛАДИ:	
				з топонімії	з лексики
R1a I1 E1b R1a G Q I1 J2 R1b I2 R1a I2 G N J1 J2	32	Від XIX ст.	Англiцизми, американiзми	Мікротопоніми: Вокзал, Макдональдс, Мандарин-Плаза	трамвай, труси, ділер, брокер, хайтек, драйв, шоу-бізнес
	31	Від XVIII ст.	Росіянізми	Северодонецьк, Утине, Ізобільне, Укромне, Переводчикове	вислуга, союз, котлован, баранка, промисловість, казначейство
	30	Від XVII ст.	Екзотизми	Мікротопоніми: кав'ярня "Мокасини", бар "Суші"	томат, банан, ананас, шоколад, кокаїн, хінін, гамак, канібал
	29	XVI–XVIII ст.	Німецькі германізми	Асканія-Нова, Ленінталь, Блюменталь+, Лемберг+	дах, фах, льох, друк, рахунок, дякувати, рятувати, гвалт, страйк, смак, дріт
	28	XV–XVIII ст.	Валахизми	Репосул, Репедзел, Рипа, Стримба, Подішор, Фонтиняси	царина, г'ляг, з'лягати, [Герлига, флюра, струнга, бербениця]
	27	XV–XVIII ст.	Полонізми	Кролевець, Свірж, Блотниця, Злочів, Ямпіль, Садагура	певний, ковадло, простирadlo, принаймні, шлюб, плентатися, (криж)
	26	XIV–XVI ст.	Лігуанізми	Кудрявець, Жавинка, Радивилів, ур. Кізоचे, р. КозУпка Рв	жлукто, пелька, перичити, нишпорити, джиґун, [мешти], твань
	25	XIV–1475 р.	Венеціанські і генуезькі італізми	Чепелі, Почапинці, Штомпелі, Конева, Солдайя+, Чембало+, Джаліта+	скриня, шкарбул, барило, пляшка, стрічка, бенкет, кошт, решта; [бунація, тромонтан, бастуння]
	24	XIII–XVIII ст.	Татарські тюркізми	Крим, Бахчисарай, Татарбунари, Тахтаулове, Бехи, Ташань, Кременчук, Манкермен+ (Київ)	чабан, отара, табун, аркан, торба, батіг, гарбуз, тюпон, харциз, орда, бугай, козак, сарай, башлик, байрак
	23	XIII–XVII ст.	Мадяризми (угризми)	Яжберень, Сабадаш, Гаїдош, Барвінкош, Керецьки, р. Реть	чота, хутір, кучма, гусар, гайдук, гуляш, [газда, легінь]
	22	Від 988 р.	Візантійські грецизми	Херсон, Калагарівка, Македони, Вел. Лепетиха, Іркліів	грамота, ікона, дяк, миска, макітра, мак, огірок, левада, церква, піп, хрест
	21	IX–XIII ст.	Печенізько-половецькі тюркізми	Трул+, Варух+, Печеніжин; Кагарлик, Кічкас, Інгул, Ізіум	шатро, курган, ковпак, товар, лоша, бур'ян, яруга, булава, товмач
	20	840–920 рр.	Скандинавізми	Данченки, Звенигород, Варяж, Случ, Сураж, Свитязь, Тиврів, Автуничі, Шибиринівка	щогла, стяг, кодола+, ночви, стерно, [гайстер], трапити, цямрина
	19	VIII–XIII ст.	Арабські семітизми	Гайсин, Русава, Воропаїв, Тараща, Кафа, Хасанівка, Аджамка	майдан, шлях, чумак, кубло, ракло, хабар, могорич, значення слова батьки
	18	VIII–IX ст.	Хозаризми	Козара, Чугуїв, Яготин, Чауси	козарляга, тархан, рабин, субота, сатана
	17	VII–XII ст.	Кавказизми	Гурзуф, Заньки, Лазьки, Ницаха, Ковердина Балка, Абазівка, Тушебин	кунтуш, габардин, свинець, сковорода, кувалда, коверзувати, зграбно
	16	VI–XIII ст.	Монголізми (гунські й пізніші)	Умань, Гуньки, Обарів, р. Хорол, Обертів, Оброшин, Ображіївка, Баламутівка, Онут, Таборище	корогва, табір, жупан, пан, каган (потім – чавун, пиріг, курінь, баламут, богатир), мерин
	15	II–VII ст.	Готизми	Танискава, Гутило, Щира, Сквіра, Десна, Рунівщина, Двина, Піскава	мито, лихва, хліб, буква, серга, щирий, піст, потороча, потерча, очуняти, гаргазд
	14	Від 102 р.	Латинізми	Домниця, Грояни, Римів+ (Бурімка), Рими, Колядин	цибуля, редька, коляда, поганий, оцет, глек, криж, цята, суфікс -ар
	13	Від –V ст.	Еллінізми	Ялта, Алушта, Сибилівщина, Педоси, Яловичі	комора, [колиба], шкюпирта
	12	Від –V ст.	Фінікізми	Пуні+, Турбаї, Кинашеве, Молохів	кадка, мапа, геєнна, [пунечка]?
	11	Від серед. –I тис.	Кельтизми	г. Камула, р. Радоробель, ур. Британ, Нурове, Кимир, Колибань	крівля, смерека, оборіг, корова, кінь, слуга, владика, ліки, книга, язик, поневіртися
	10	–VII / –IV ст.	Ілліризми	Карпати, Горинь, Іква, Медобори, Бескид, Бреща, р. Тибр	цап, чіп, шутий, муругий, борть, бгати, поратися, порпатися
	9	Від –I тис.	Праслов'янський шар	Тиманівка, Стир, Сян, Ірпінь, Селище	коса, сніп, пшениця, полоти, цїлина, теля, сад, кожух, рукавиці, полотно, посуд, відро, човен,
	8	Від –I тис.	Іранізми	Дніпро, Дністер, Прут, Горгани, Дортоба, Самара, Артополот, Стахорщина, Саки, Артек, Пирятин, Гельмязів, Диканька	Бог, рай, дбати, кат, тривати, збіжжя, жвавий, [хупавий], гігнути, шупити, заради, хата, гмиря, драби
7	–XI / –VII ст.	Фракізми	Товтри, Сірет(2), Іртиця, Альта	цївка, тїама, кпїти, кебета, [гапїлки]	
6	Від –II тис.	Кавк. пелагізми	Тушебин, Банилів, Веремія	зубр, осокір, вино, оля, морока, меч	
5	Від –II тис.	Фінізми	р. Сож, Яха, Рандава, Любча, Либідь	дуб, сом, щука, щупак, щур, кволій, кульгати, шкандибати	
4	Від –II тис.	Балтизми	Желянь, Івот	сват, перст, ярчук, тєсло, кий, вапно	
3	Від –III тис.	Італізми (центро-європеїзми)	Ромен, Ромни, Солучка, Товмень, Телемень	молот, горн, лівий, мана, говіти, господь	
2	Від –III тис.	Аккадизми	Дубшари, Шаргород, Сапонівка, Шипіт, Шурі, Молохів, Шубранець	[шубравці]	
1	Від –III тис.	Еламїзми	Потутори, Істїльківці, Шешори, Умань, Хохїтва, Хухра, Хохонів, Кизими	нишком, попо(ждати), хохол, кугут	

Рис. 1. Генетична апробація лексико-топонімічної стратиграфії [17, с. 9]

“Спроба створити метатеорію мовознавства є на сьогодні практично унікальною” (IV опонент, завідувач кафедри історії філософії КНУТШ професор І. В. Бичко, рецензія [2], с. 1). “Ні за змістом, ні за методами дослідження, ні за висновками нічого подібного у мовознавстві відшукати не можна” (доцент кафедри теорії та практики перекладу КНУТШ В. Д. Радчук, відгук [2], с. 1). “Я читав чимало докторських дисертацій і як член спеціалізованої ради, і як офіційний опонент, але ще ніколи не зустрів подібної до цієї, настільки насиченої логічними міркуваннями, як саме побудувати метатеорію мовознавства на методологічних засадах сучасного наукознавства” (завідувач кафедри загального мовознавства КНУТШ професор С. В. Семчинський, відгук [2], с. 1).

“Праці К. М. Тищенка вирізняються з загальнолінгвістичних публікацій останніх років широтою охоплення металінгвістичних питань і сумірністю рівнів метатеоретичного узагальнення” (академік РАН Ю. С. Степанов, відгук [2], с. 1). “Виконане не з кон’юнктурних міркувань, а урухомлене виключно логікою розвитку сучасної науки про мову, що більше, самé – новий чинник розвитку цієї логіки, дослідження К. М. Тищенка втілює в собі чисту культуру наукового мислення, сполучаючи потужність і глибину охоплення досліджуваного матеріалу, бездоганність засобів і способів прирощення нового знання з органічним баченням предмета і об’єкта в контексті цієї, нової картини світу, яку створює ця праця... Безпрецедентне за своїми масштабами, дослідження К. М. Тищенка вводить лінгвістику, цю вельмишановну наукову дисципліну, до імовірного, динамічного, вічно відкритого прийдешності світу, яким його розуміє сучасна посткласична наука...” (доцент КДПШМ О. Ф. Бондаренко [тепер доктор психології, професор, академік], відгук [2], с. 2).

“Не можна не відзначити потужності й відкритості створеної автором метатеоретичної моделі мовознавства, прогностичний потенціал якої дозволяє вмістити в собі живий, імовірнісний, неозорий, а однак “упійманий” таки автором у сіті матричного аналізу світ мови” (доцент О. Ф. Бондаренко, відгук [2], с. 3). “Коріння (концепції метатеорії –) в самій природі досліджуваного” (професор С. В. Семчинський, відгук [2], с. 1). “Матриця лінгвістичних знань являє собою якісно нове синергетичне утворення: автору слід було знайти управу на енергетизм численних фактів, правил і теорій, що заявляють про себе як про самостійні, самодостатні і тому чинять опір при оперуванні з ними” (канд. філол. наук А. А. Медведєв (Інститут кібернетики), відгук [2], с. 1).

“Якою б не була можлива критика цієї концепції в цілому чи в деталях ..., сам факт її впровадження до наукового обігу видається вельми вагомим і благотворною подією” (академік РАН Ю. С. Степанов, відгук [2], с. 1). “Можна, звичайно, не погоджуватися з окремими деталями праці К. М. Тищенка, але не можна заперечувати вагомості та імпозантності її побудови. В цьому й полягає цінність його цілісної і послідовної метатеорії лінгвістики... Навряд чи дисертант претендує на те, що він пізнав чи розкрив абсолютну істину в досліджуваній галузі, але безперечно те, що він зробив гігантський крок, наближаючись до неї. Завершує дисертацію авторська дефініція мови: “Людська мова – це діа-транс-еу-

ін-син-десигнальна система”, яка наочно демонструє потенції метатеорії” (професор С. В. Семчинський, відгук [2], с. 3).

Висловлене 20 років тому далі актуальне, “Метатеорія мовознавства” К. Тищенка є вершинною працею метатеоретичного змісту в галузі філософії науки, і не тільки в Україні. За нашим спостереженням вона настільки значна, що “не вміщується” у посібники з сучасної філософії України.

Оцінки учасників захисту дають змогу вловити паралелі в “Метатеорії мовознавства” та у схожих рисах топонімічних студій К. Тищенка, а саме:

– у тому, що в метатеорії *коріння концепції лежить у самій природі досліджуваного*, – і у тому, що параметри стратиграфічної моделі визначені з самого топонімічного й лексичного матеріалу;

– у наданні (в метатеорії) кожному окремому поняттю *простору для власного розвитку* – а, з іншого боку, у наданні кожному окремому топоніму-ремі власного простору для розвитку в силовому полі сусідніх назв;

– у *відкритості* метатеоретичної моделі мовознавства, що вмістила в собі живий, імовірнісний, неозорий, а все ж “упійманий” автором у сіті матричного аналізу світ мови, – і у відкритості стратиграфічної моделі, яка охопила прадавній, безкрай, але також “упійманий” дослідником саме через контекстуальний метод світ топонімії.

Рівень подійного змісту реконструкцій, досягнутий у топонімічних студіях за методом контекстування. У недавніх працях К. Тищенка вивчення контекстів місцевих назв вийшло на цілком новий для топонімічних досліджень рівень результативності, – у топонімії України були не лише виявлені конкретні імена історичних діячів арабського й аланського кола (останнє є вже в Б. Бахраха [3, с. 76, 161, 162]), але подекуди навіть віднайдено слід окремих історичних подій тих часів. Ідентифіковано вигук джигаду “Фатх Аллах!” (‘перемогу дає Аллах’) у назвах *Паталахівка* Лг, *Подольох* Хк, См, *Водолага* Хк, імена халіфа Гішама (*Гішин* Вл, *Гайшин* Кв, *Гайсин* Вн), який оголосив джигад, його столиці Русафи (*Русава* Вн, *Росава* Кв, Чг – у доказових контекстах топонімів, а не ідеологем!), арабських військових проводирів Маслами, аль-Хараші, Мервана; цей матеріал ретельно співвіднесено з хроніками аль-Балазурі та аль-Куфі. Коли через 13 років по джигад у Хозарії у Халіфаті 25 січня 750 р. сталася вирішальна битва на р. Вел. Заб, де майже всі Омейяди були винищені й до влади прийшла династія Аббасидів, то ці події породили військові сутички по всьому “ближчому зарубіжжі Халіфату”, зокрема, за висновками К. Тищенка, і у Наддніпрянщині (*Боремель*, *Борімля*, *Радомля*, *Барабаші*, *Барабашівки*). Доповіді К. Тищенка на цю тему дістали апробацію на наукових конференціях у Києві, Загребі й Кесантині (Алжир) (2010, 2011 рр.). Викладу студій топонімічної проекції тих подій присвячено 250 с. – половина книги К. Тищенка “Халіфат і сівєра” [35] та низка журнальних публікацій, як-от змістовна стаття на замовлення Путивльського краєзнавчого збірника “Гаряче літо 750 року на Сеймі” [36].

Зовсім недавно ювіляру вдалося відшукати на карті ще глибший *слід аланського епізоду пізньої римської історії з конкретними іменами його учасників*. Вже на етапі верстки нашої статті К. Тищенко люб’язно ознайомив автора з прес-

релізом про свої доповіді на аланську тематику за час, що минув після конференції 24. 04. 2012 р. (“Аланський пласт топонімії Хорватії?”, “Пізній Рим і алани у топонімії Європи” та “Аланські й слов’янські топоніми в Італії”) на конференціях у Дубровнику (Хорватія, 2012) та в Інституті філології Шевченкового університету (Київ, 2013). Наведена далі цитата дає уявлення про теперішній стан досягнень методу у виявленні когерентних зв’язків топонімії України з подійними та палеономастичними реаліями давнього Риму:

“Тема аланського топонімічного сліду пізньоримського часу у Європі виросла з системних досліджень її топонімії... Передумови дослідження топонімічного сліду аланів у пізній римський період створені публікацією кількох синтетичних праць з історії, а також достатньо деталізованих картографічних матеріалів. Топонімічна тема аланів у Західній Європі відповідає згадкам аланів у античних авторів (Амміана Марцелліна, Амвросія, Йордана, Клавдіана, Павлина Ноланського, Орозія), об’єднаних у джерелознавчому зведенні 2003 р. А. Алеманя [1]. Переконливі методологічні основи правомірності залучення топонімічного матеріалу до студій історії Риму закладені у книзі Б. С. Бахраха, яка витримала кілька видань і перекладів, пор. [3].

...Найістотнішим наслідком цих студій є виявлення у топонімії України добре збережених реплік низки *географічних назв пізньоримської доби* (с. Рими Чг, Рюмівське Мк, Сабарівка Вн, Саварка Кв, Шкроботи См, Шишаки Пл і чимало схожих у переконливих топонімічних оточеннях; – пор. Roma, Savaria, Scrabantia, Siscia), імен тодішніх *римських і аланських історичних діячів* (виявлено й тополандшафти, де ці імена упізнавані в основах назв взаємно сусідніх об’єктів)... Цей ряд антропонімів включає після наших студій імена аланських і римських діячів Саула, Гоара (розпізаного вже Б. Бахрахом), Бабая, Кандака, Флавія Ардавура Аспара, римського імператора Феодосія, узурпаторів Максима і Євгенія та ін. *Подійний ряд* охоплює уперше ідентифіковані у топонімічних ландшафтах цієї статті епізоди пізньоримської історії: *Аспар і Бабай-рикс як сучасники* (471 р.); *угода Аспара з Кандаком* (450–457 рр.); *походи короля Гоара* (411–446 рр.); *алани Саула у складі війська Феодосія у битві при Сіскії проти військ узурпатора Максима* (388 р.); *битва на р. Ізонцо/ Сочі біля Трієсту проти військ узурпатора Євгенія* (394 р.) та ін.

...Найбільша кількість виявлених топонімічних висловлень (з 55 розглянутих) стосується битв при Сіскії (21 ТВ) і на Сочі-Ізонцо (14 ТВ). Цей досі помітний слід у топонімії пояснимий яскравістю вражень аланів від перших подій римської історії, до яких аланів було залучено як союзників імператора Феодосія, відколи Рим зневірився у готах” [Тищенко 2013, текст прес-релізу].

Історик М. Брайчевський написав монографію і уклав атлас 30 тисяч римських монет, знайдених у 760 селах і містах України [4], архітектори Є. і О. Пламеницькі виявили римське походження забудови Кам’янця-Подільського [12], філолог І. В. Шаровольський показав, що з усіх слов’янських лише в нашій мові існує простий майбутній час (*робитиму, їстимеш*) зі структурою, як у народній латині. До цих щораз численніших свідчень одвічної причетності нашої історії до античного світу долучаються відтепер знову усвідомлені, поновно зрозумілі живі мовні продовження античних реалій у топонімії України.

Серед заслуг К. М. Тищенка ця, мабуть, наймасштабніша: своїми працями вчений розкрив присутність біля нас непідробного історичного минулого, збереженого у тисячах топонімів, досяжних і зрозумілих через нашу мову відколи й допоки вона існує. Зміцнені метатеорією, топонімічні студії науко-знавця-методолога, професора К. М. Тищенка на очах одного покоління рішуче повернули до сьогодення незнайому історію України, яка постала з карти перед сучасниками вражаюче переконливо. Ці студії ще довго будуть взірцевими для наступних поколінь вітчизняних і зарубіжних дослідників.

*Стаття: надійшла до редакції 15.01.2013
доопрацьована 22.05.2013
прийнята до друку 19.06.2012*

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Алемань А.* Аланы в древних и средневековых письменных источниках / А. Алемань. – М., 2003. – 608 с.
2. Архівні матеріали захисту дисертації К. М. Тищенка “Метатеорія мовознавства”, 1992.
3. *Бахрах Б. С.* Аланы на Западе / Б. С. Бахрах. – М., 1993. – 192 с.
4. *Брайчевський М. Ю.* Римська монета на території України / М. Ю. Брайчевський. – К., 1959.
5. Гідронімія України в її міжмовних і міждіалектних зв’язках. – К., 1981. – 264 с.
6. Древняя Русь в свете зарубежных источников. – М., 2003. – 608 с.
7. Етимологічний словник української мови : в 7 т. – К., 1982–2012...
8. Енциклопедія українознавства. Заг. частина. Перевидання в Україні. – К., 1995.
9. Історичний атлас України / уклад Ю. Лоза. – К., 2010 – Т. 1.
10. *Клепатский П. Г.* Очерки по истории Киевской земли. Том 1. Литовский период. – Одесса, 1912. – 480 с.
11. Новая философская энциклопедия : в 4 т. – М., 2010.
12. *Пламеницька О.* Кам’янець-Подільський – місто на периферії Римської імперії / О. Пламеницька, Є. Пламеницька // Пам’ятки України. – 1999. – № 4. – С. 1–80.
13. Словник гідронімів України. – К., 1979. – 783 с.
14. *Стрижак О. С.* Назви річок Полтавщини / О. С. Стрижак. – К., 1963. – 112 с.
15. *Тищенко К. М.* Аббасиди проти Омейядів: топонімічний слід в Україні / К. М. Тищенко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Історія. – № 106 / 2011. – С. 57–60.
16. *Тищенко К. М.* Всеслов’янськість мови українців / К. М. Тищенко // Український тиждень. – 2012. – № 39. – С. 22–58, 60–62, 64 (доступне з Інтернету).
17. *Тищенко К. М.* Генетична апробація студій словникових контактів і топонімії України / Костянтин Тищенко. – К., 2012. – 48 с.
18. *Тищенко К. М.* Гени, мова, Україна / К. М. Тищенко // Український тиждень. 2012. – № 16. – С. 28–54, 56–58 (доступне з Інтернету).
19. *Тищенко К. М.* Давній Схід у словнику і топонімії України / К. М. Тищенко // Мовні та літературні зв’язки України з країнами Сходу (Колективна монографія) / за ред. проф. І. П. Бондаренка. – К., 2010. – С. 7–57.

20. *Тищенко К. М.* Еламські дієслівні основи у топонімії України / Костянтин Тищенко. – К. ; Львів, 2011. – 24 с.
21. *Тищенко К. М.* Етномовна історія прадавньої України / К. М. Тищенко. – К., 2008. – 480 с.
22. *Тищенко К. М.* Забуті габри-вигнанці / К. М. Тищенко // Україна. Наука і культура. – К., 2010. – Вип. 35. – С. 218–248.
23. *Тищенко К. М.* Іншомовні топоніми України. Етимологічний словник-посібник / Костянтин Тищенко. – К. ; Тернопіль, 2010. – 240 с.
24. *Тищенко К. М.* Італія і Україна: тисячолітні етномовні контакти / Костянтин Тищенко. – К., 2009. – 192 с.
25. *Тищенко К. М.* Мовні контакти: свідки формування українців / Костянтин Тищенко. – К., 2006. – 416 с.
26. *Тищенко К. М.* Мовні свідки формування українців (інтерв'ю) // Дивослово. – К., 2007. – № 7. – С. 36–44.
27. *Тищенко К. М.* Метатеорія мовознавства / Костянтин Тищенко. – К., 2000. – 352 с.
28. *Тищенко К. М.* Мовні дарунки давніх сусідів: від скіфів до хозарів / К. М. Тищенко // Урок української. – 2004. – № 5–6. – Вкладка, с. 1–32.
29. *Тищенко К. М.* Основи мовознавства. Системний підручник / Костянтин Тищенко. – К., 2007. – 304 с.
30. *Тищенко К. М.* Парфія і волхви / К. М. Тищенко // Мови і культури у новій Європі: контакти і самотність : зб. наук. доповідей. – К., 2009. – С. 628–638.
31. *Тищенко К. М.* Перська сатрапія над Дніпром: топонімічні контексти / Костянтин Тищенко. – К., 2012. – 120 с.
- 32–34. *Тищенко К. М.* Східний світ в українській топонімії (I. Давній Схід. II. Іранський світ) / К. М. Тищенко // Східний світ. – 2009. – № 3. – С. 179–198; Східний світ в українській топонімії (III. Алтайський світ) // Східний світ. – 2009а. – № 4. – С. 157–176; Східний світ в українській топонімії (IV. Арабський світ. V. Кавказ. VI. Мадяри.) // Східний світ. – 2010. – № 1. – С. 152–172.
35. *Тищенко К. М.* Халіфат і сівєра: топонімічний слід в Україні / Костянтин Тищенко. – К., 2011. – 496 с.
36. *Тищенко К. М.* Гаряче літо 750 року на Сеймі / К. М. Тищенко // Путивльський топонімічний збірник. – Суми, 2012. – Вип. 7. – С. 76–96.
37. *Тищенко К. М.* 24-а перська сатрапія в історії України / К. М. Тищенко // Український тиждень. – № 27 (295). – 5–11 липня 2013 р. – С. 35–55.
38. *Топоров В. Н.* Лингвистический анализ гидронимов Верхнего Поднепровья / В. Н. Топоров, О. Н. Трубачев. – М., 1962. – 270 с. + карти 1–13.
39. *Трубачев О. Н.* Названия рек Правобережной Украины / О. Н. Трубачев. – М., 1968. – 288 с.

COGNITIVE CONTENTS OF THE TOPONYMICAL CONTEXT METHOD

Volodymyr Pashchenko

*National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine,
Department of Land Cadastre
Dobrokhotova Str., 3/102, Kyiv, Ukraine, 03142
tel.: (044) 424 62 11, e-mail: cad@i.com.ua*

The article deals with the essence of the toponymical context method, proposed by Professor K. Tyshchenko, including its research role, algorithmic content, scientific research components, metatheoretical basis and effectiveness of this method.

Key words: toponymical context method, place names, ethnohistory.

НАУЧНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНОЕ СОДЕРЖАНИЕ МЕТОДА КОНТЕКСТИРОВАНИЯ ТОПОНИМОВ

Владимир Пашченко

*Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины,
кафедра земельного кадастра,
ул. Доброхотова 3/102, Киев, Украина, 03142
тел. (044) 424 62 11, e-mail: cad@i.com.ua*

Исследована сущность метода контекстирования топонимов, разработанного профессором К. Тищенко, в частности его исследовательская роль, алгоритмическое содержание, научно-исследовательские составляющие, метатеоретическое обеспечение и результативность этого метода.

Ключевые слова: метод контекстирования топонимов, топонимика, этноистория.